

EVA SCHWEBEL

NEVRÁTSA

FRAGMENTY ZO ŽIVOTA

MARENČINPT

NEVRÁT SA

Vydanie knihy z verejných zdrojov podporil

u. fond
na podporu
umenia

© Eva Schwebel, 2019

Slovak edition © Marenčin PT, spol. s r. o., 2019

Jelenia 6, 811 05 Bratislava, Slovakia

www.marencin.sk marencin@marencin.sk

Photos © Eva Schwebel, archív Evy Schwebel

Translation © Albert Marenčin nml., Terézia Golasová

Cover & layout © Marenčin Media, s. r. o.

797. publikácia, 1. vydanie

ISBN 978-80-569-0431-2 (viaz.)

ISBN 978-80-569-0432-9 (ePDF)

ISBN 978-80-569-0433-6 (ePub)

EVA SCHWEBEL

NEVRÁTĚ SA
FRAGMENTY ZO ŽIVOTA

MARENČIN PT

*„Zabúdanie je to, čo prináša exil,
a tajomstvo vykúpenia je pamäť.“*

Baal Šem Tov

*„Život nie je to, čo človek prežil, ale to,
na čo sa pamätá, a ako na to spomína...“*

Gabriel Garcia Márquez

POĎAKOVANIE

Do písania môjho príbehu som sa dostávala pomaly, vôbec to nebola to plynulá a pokojná cesta. Trvalo mi to pomerne dlho, skúšala som rôzne možnosti, ako to urobiť, niekoľkokrát som sa nanovo púšťala do práce na knihe.

Ďakujem rodičom za to, že sa so mnou podelili o dôvernosti zo svojho života.

Ďakujem Natachi Sels, literárnemu *koučovi*, za to, že ma počas kreatívneho kurzu písania, ktorý viedla, sprevádzala a podporovala. Jej pomoc, profesionalita, láska a priateľstvo mi pri práci na knihe veľmi pomohli.

Rovnako sa chcem poďakovať členom workshopu

kreatívneho písania pod vedením Natachy, mojim prvým poslucháčom a čitateľom, vždy pozorným a povzbudivým.

Ďakujem zhode náhod, vďaka ktorej som sa stretla s pani Anny Dayan Rosenman. V roku 2018 viedla vzrušujúci kurz pod názvom „Spisovatelia ako svedkovia“. Hovorila o Éliem Wieselovi, Georgesovi Perecovi, Romainovi Garymu a ďalších. Veľmi si cením jej láskavosť, povzbudzovanie, akademické znalosti a vnútornú žiaru.

Ďakujem mojim priateľkám v Štrasburgu, Danielle a Françoise, učiteľkám literatúry a francúzskeho jazyka, ktoré vynaložili veľké úsilie, aby mi pomohli zlepšiť úroveň môjho adoptívneho jazyka.

Ďakujem Petrovi Salnerovi, priateľovi a etnológovi, ktorý sa špecializuje na otázky spoločnosti a histórie židovskej komunity na Slovensku. Žije v Bratislave a pracuje v Slovenskej akadémii vied. Peter mi ako dar napísal hlboký a zaujímavý predslov k francúzskemu vydaniu tejto knihy. Bolo to potrebné pre lepšie pochopenie situácie Židov na Slovensku pred a po druhej svetovej vojne.

Nemôžem zabudnúť na nedoceniteľnú pomoc Marie-Pascale Morainovej, priateľky obzvlášť nadej v práci s počítačom, s ktorou sme sa potrápili pri usporadúvaní a zaraďovaní fotografií.

Chcem tiež vyjadriť vďaka vydavateľstvu Éditions du Palio a najmä Étienнови Gotschauxovi, ktorý ma podporil pri písaní. Jeho rady boli pre mňa nenahraditeľné. Vďaka nemu mohla moja kniha uzrieť svetlo sveta a začať svoj nový osud.

Veľmi sa teším, že vychádza slovenský preklad tejto knihy. Ďakujem fondu na podporu umenia, že to umožnil a vydavateľstvu Marenčin PT, pánovi Albertovi Marenčinovi, za jej preklad a vydanie.

Fakt, že sa kniha dostane na zem, na ktorej som sa narodila a bude existovať v jazyku, v ktorom som vyslovila prvé slová, mi dodáva hlboký pocit spokojnosti.

Nakoniec ďakujem Henrimu, môjmu manželovi, za každodennú podporu, trpezlivosť a dôveru.

Dielo som dokonala, kniha je vonku – a s radosťou sa môžem vydať k novým obzorom.

ŽIVOT S ŤAŽKÝM BREMENOM

Pri spomienkach „košickej Francúzky“ Evy Schwebel som si spomenul na záverečnú úvahu mojej knihy *Prežili holokaust*. Vyšla v roku 1997, teda pred viac ako dvadsiatimi rokmi a tvorí ju mozaika zložená z rozprávání 110 Židov zo Slovenska, ktorí podali svedectvo o svojich zážitkoch z rokov 1938-1945. V závere knihy dokazujem, že oslobodenie nevymazalo hrôzy z tiel a myslí preživších. Zároveň si kladiem otázku, kedy vlastne holokaust naozaj skončí: „Možno teda predpokladať, že kým žijú svedkovia, holokaust pre nich (ale ani pre ich slovenské okolie) nebude mŕtvym obdobím. A keďže viacerí z nich sú

relatívne mladí, posúva sa (vzhľadom na narastajúcu priemernú dĺžku života) táto časová hranica ďaleko za rok 2000. Domnievam sa však, že ani smrť posledného z priamych účastníkov nevymaže holokaust z mapy židovskej komunity.

Poznatky, prezentované napríklad v populárnej knihe Heleny Epsteinovej¹ i doterajšie poznatky z výskumov „detí holokaustu“ – prvej generácie ľudí narodených po vojne – potvrdzujú, že následky prežitého utrpenia sa prenášajú aj na ich potomkov, ktorí toto obdobie nezažili na vlastnej koži. Je pravdepodobné, že aj pre časť tejto generácie ostane holokaust napriek odstupu desaťročí fenoménom, ktorý nestráca na aktuálnosti. Zároveň bude tento fakt ďalším prvkom, ktorý oddeľuje židovskú komunitu od majority: z nej sa ozývajú hlasy požadujúce uzavrieť túto kapitolu či dokonca rehabilitovať slovenský štát, jeho režim a predstaviteľov na čele s prezidentom Tisom.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti a priemernú dĺžku života obyvateľov možno predpokladať, že holokaust na Slovensku sa pre časť populácie neskončí pred rokom 2065.²

Uvedené slová som napísal v čase, keď obdobie po holokauste „bolo ešte mladé“. Moje osobné skúsenosti, vedecké poznatky zo Slovenska i zahraničia a v neposlednom rade kniha Evy Schwebel (a niektorých jej rovesníkov) potvrdzujú, že tento odhad je reálny: očakávajú nás teda ešte ďalšie tri či štyri desaťročia aktívneho spolužitia s bremenom tragédie.

Pokúsím sa aspoň stručne vysvetliť, čo priniesli roky 1938-1945 (ale aj obdobie komunistickej moci, ktoré nastalo po oslobodení) Židom zo Slovenska. Najprv však pár slov o autorke: Eva Schwebel (rodená Zipsarová) sa narodila v roku 1951 v Košiciach. Pre príchod na svet si nevybrala ideálny dátum. Šesť rokov po oslobodení nestačilo vyliečiť zdravotné a psychické problémy preživších, tri roky komunistickej vlády však stačili väčšine Židov na to, aby ich nový režim pripravil o ilúzie (pokiaľ nejaké mali). Približne rok po Evinom narodení prebehol proces so „sprisahanec-kým centrom Rudolfa Slánskeho“. Preživší stratili aj posledné zvyšky dôvery v to, že komunistická strana ich chráni pred antisemitizmom. Jedinú perspektívu lepšieho života svojich detí videli v ich emigrácii.

Dokladom tejto reality je Evin príbeh. Narodila sa v Košiciach, ktoré po prvej Viedenskej arbitráži (2. novembra 1938) patrili Maďarsku, no jej mama žila na Spiši, ktorý bol súčasťou vojnovnej Slovenskej republiky.

Tento štát existoval len šesť rokov, vďaka jeho existencii sme sa však dozvedeli, akú cenu mala ľudská smrť. Slovenský štát totiž zaplatil za deportáciu svojich Židov (a sľub z nemeckej strany, že sa nevrátia) jednotnú cenu 500 ríšskych mariek za osobu. Transporty zo Slovenska začali 25. marca 1942 a jeden z prvých dobytých vagónov viezol do osvienčimského pekla aj Evinu mamu Aranku. Fyzicky v ňom dokázala prežiť takmer plné tri roky, ale psychicky sa nezbavila koncentračného tábora po celý zvyšok života. Neustratil sa ani po jej smrti, pretože „odovzdala štafetu“. Dôsledky utrpenia i zázraku prežitia preniesla na svoje jediné dieťa.

Pre lepšie pochopenie osudov židovskej komunity na Slovenska uvediem niekoľko základných štatistických údajov. Pri poslednom slobodnom sčítaní ľudu v roku 1930 sa na Slovensku k židovskému náboženstvu prihlásilo 136 767 obyvateľov a židovskú národnosť zvolilo 65 217 osôb.³ Židia žili v 2262 z celkového

počtu 3589 obcí, prakticky teda na celom území krajiny.⁴ Nadpolovičná väčšina (55 % z nich) sídlila v dedinách alebo malých mestách do 5000 obyvateľov.⁵

Židovská komunita nebola homogénna, ale prejavovala sa výrazná názorová diferenciácia. Veriaci boli organizačne rozdelení do 228 náboženských obcí,⁶ ktoré sa hlásili k trom rôznym prúdov judaizmu. K ortodoxii sa prihlásilo 170 obcí, v ktorých evidovali 75 % všetkých Židov zo Slovenska.⁷ Zvyšok (približne 25 % z počtu obcí aj členov) tvorili obce neologické alebo *status quo ante*.

V Slovenskej republike žilo pred začiatkom deportácií 88 951 Židov a ďalších približne 40 000 Židov z južného Slovenska sa ocitlo na území, ktoré po prvej viedenskej arbitráži v septembri 1938 pripadlo Maďarsku. Režim slovenského štátu neskrýval antisemitský charakter a prijal mnoho protižidovských nariadení. Ich zhrnutím bolo 270 paragrafov zákona 198/1941 „Židovský kódex“. Poslanci slovenského snemu, ktorí ho schválili 9. septembra 1941, s hrdosťou hlásali, že bol ešte prísnejší než nacistické norimberské zákony.